

NICOLAE IORGA

GENEZA STATULUI MEDIEVAL ROMÂNESC ÎN VIZIUNEA LUI
NICOLAE IORGA

IOAN AUREL POP

ABSTRACT. — Nicolae Iorga's Vision about the Origin of the Romanian Medieval State. In Iorga's conception, the Romanian medieval state had a generic meaning of *Romanian Country* (the territories inhabited by the Romanians), and a real meaning (three Romanian states existing at the same time). The second meaning was subordinated to the first and interfered with it. The internal impulse of the state link was the *village* and the free peasantry, then the *folk Romanians* and the Roman tradition of *imperator* as *dominus*. Other elements were added to them; the influence of the barbarians, the importance of the international trade routes and the expansion of the Hungarian Kingdom. In this way the great historian interpreted organically the Romanian process of state linking in the similar European processes by the end of the ancient world and the beginning of the Middle Ages.

Nicolae Iorga, cel mai de seamă creator de problematică istorică din cultura românească, atras în chip firesc de importantul capitol al genzelor de tot felul, nu putea ocoli ca medievist chestiunea originii și formării statului românesc. Și nu numai că nu a ocolit această temă, dar a pus în lumină ca specialist una din cele mai complexe și mai complete concepții de pînă la el despre geneza statului în evul mediu românesc.

Această concepție *sui generis* nu a fost expusă într-o monografie specială dedicată temei, ci în cîteva zeci de lucrări, nu a rămas constantă, nemodificată de-a lungul celor cîteva decenii de activitate și, mai ales, nu a fost pentru el un capitol de istorie românească, ci un mare proces de geneză a unei instituții de cuprindere universală.

În viziunea lui Nicolae Iorga, statul românesc s-a format în conexiune cu alte state sau alcătuirii politice din spațiul euro-asiatic, pe baza unor factori complecși care au interferat. Marele istoric nu trasează un moment ferm de început al acestui proces, dar plasează rădăcinile lui prin secolele IV—VI e.n., la scurt timp după retragerea aureliană, în cadrul acelor „Romani rurali” sau „Romani populare”, constată un moment de cristalizare locală a vieții statale românești prin secolele IX—XIII, pentru a reliefa împlinirea sintetizatoare a actului în veacul XIV. Articulațiile acestei concepții sînt detectabile cel mai clar în sinteza de istoria românilor a lui Iorga, în volumul II (*Oamenii pămîntului*), dar mai ales în cel următor intitulat *Ctitorii*¹.

Nu avem intenția să realizăm în încercarea de față o prezentare exhaustivă a acestei concepții, ci doar să evidențiem cîteva din acele direcții de cercetare pe care marele istoric le-a formulat sau inițiat în

¹ N., Iorga. *Istoria românilor*, vol. II—III, București, 1936—1937, passim.

această problemă și pe care istoriografia noastră contemporană le-a validat în spiritul creatorului lor.

Prima dintre ele se referă la fenomenul de ruralizare în Dacia după retragerea aureliană². În secolul al IV-lea, spune Nicolae Iorga, „satul se impune ca formulă generală” în imperiu și în ceea ce a fost imperiul căci orașul își schimbă esența, devenind „un sat mai mare și întărit”; dacă nu este părăsit de-a dreptul. Orașul se întoarce la satul din care plecase³. Deci la începuturile istoriei medievale românești s-au aflat satul și țărănimea liberă. Satul conservă *in nuce* și întreține cele mai multe din acele instituții care vor căpăta consistență și amploare în cadrul statului medieval. În fruntea satului se află un jude (*iudex*), cu sarcina inițială de judecător, urmaș real sau, de la un timp, generic al întemeietorului. Prin P. P. Panaitescu⁴, din perspectivă istorică propriu-zisă și prin H. H. Stahl⁵, în cuprindere sociologică, inspirată și de ideile școlii gustiene, această direcție a condus la o abordare de adâncime, justificând din plin sugestiile oferite de Nicolae Iorga. Pe plan mai general, istoria satului și a țărânimii românești medievale, în care Iorga vedea temeiurile vieții de stat, și-a găsit cel mai de seamă exeget pentru Transilvania în persoana istoricului David Prodan⁶. Astăzi, formula preconizată de Iorga a satului ca depozitar de viață românească la cumpăna celor două milenii și ulterior a devenit cvasigeneral admisă, iar expresia „de la sat la stat” a pătruns ferm în conștiința istoricului medievalist⁷.

Pe drumul acestă sinuos „de la sat la stat”, o etapă bine definită este dată, conform lui Nicolae Iorga, de *Romaniile populare*⁸, fragmente de romanitate organizate autonom, peste care dominația barbarilor s-a exercitat cu intermitențe și adesea indirect. Istoricul distinge în Europa, pentru secolele VI—VII, trei forme politice și naționale posibile: Imperiul care guvernează (pe alocuri numai ideea de imperiu), regii barbari care au putere și între imperiul care guvernează, cu mijloacele și pentru scopurile sale, și regii barbari, șefi ai unui teritoriu care le aparține, cu un drept și sub o formă, se află, cu un alt drept și sub o altă, formă, o *Romania* populară. „Acolo unde viața antică, viața latină s-a menținut datorită doar populației, cu mijloacele degajate doar de voința acestei

² Șt. Ștefănescu, *Începuturile statelor românești în viziunea lui Nicolae Iorga*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1971, tom. 24, nr. 4, p. 673; Ș. Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, în vol. *N. Iorga, Studii asupra evului mediu românesc*, ediție de Ș. Papacostea, București, 1984, p. 407. Pentru imaginea generală, vezi și M. Berza, *Nicolae Iorga, istoric al evului mediu*, București, 1944.

³ N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 77—78.

⁴ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964.

⁵ H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I—III, București, 1958—1965.

⁶ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. I—III, București, 1967—1968.

⁷ I. Toderășcu, *Unitatea românească medievală*, vol. I, București, 1988, p. 44.

⁸ N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, p. 29—37.

populații, nu există „imperiu“, ci această *Romania*⁹. Cu timpul, prin *localism*, *spontaneitate*, și *solidaritate* de interese între toți membrii noilor organisme social-politice dezvoltate în cadru teritorial modest, prin *organicitate* și *spirit de inițiativă* neîngrădit de constrîngerile statului „de supraveghere“¹⁰, se ajunge la structurarea acestor Romani, în forme specifice. Mai multe sate, conduse fiecare de cîte un *jude* (*iudex*) cu rolul de judecător, alcătuiau un grup în aceeași *vale* sau în alte locuri apărate natural (depresiuni). O astfel de vale putea ajunge să aibă un singur *jude*, cînd satele se alcătuiseră prin roire unul din altul și atunci valea toată se numea *judet*. Cînd mai multe județe vecine se uneau pentru a-și spori forța de apărare, în fruntea lor ajungea un *duce*¹¹. Remarcînd paralelismul unei terminologii românești medievale (*jude* — *cnez*, *judecie* — *cnezat*, *duce* — *voievod* etc.)¹², Nicolae Iorga admite influența slavă exercitată asupra străromânilor, influență însă limitată la unele forme, care n-au putut copleși niciodată fondul romanic. Romaniile au păstrat mereu conștiința că sînt depozitarele unei tradiții care le leagă de imperiu. Este conștiința romanității care, după cum a dovedit indubitabil Ș. Papacostea, era viu prezentă la români în secolele XIV—XVI¹³. Dacă originea română era o convingere a românilor înșiși și dacă de la români au aflat despre această origine și călătorii sau umaniștii italieni, atunci este evident că Iorga avea dreptate: Romaniile dunărene au conservat ele însele; după secolul IV, tradiția organice legături cu imperiul și au lăsat moștenire evului mediu această tradiție. Lingviști și istorici, continuînd calea deschisă de Nicolae Iorga, au dovedit trînicia terminologiei românești de origine latină în evul mediu, confirmînd cele mai multe din concluziile istoricului. De pildă, pentru termenul de *voievod*, căruia Iorga i-a intuit un corespondent românesc la începutul evului mediu, există realmente atestat un asemenea corespondent: *Gesta Hungarorum* a lui Anonimus, mărturisind că, la venirea lor în Panonia în 896, ungarilor i-au găsit acolo pe români și pe slavi și că în fruntea unei cetăți era un conducător militar, *qui in lingua eorum duca vocabatur*¹⁴, arată indirect existența termenului *ducă* în românește atunci (slavii nu puteau avea decît *vayvoda*)¹⁵.

Pentru întreaga Europă post-romană, în multitudinea de realități politice locale apărute, marea istoric descoperă în profunzime cadre mai modeste, dictate de geografie: văi, depresiuni etc.¹⁶. Aici s-au structurat satele în judecii, în județe, ținuturi sau ducate (în varianta preluată ter-

⁹ Idem, *Les „Romaniae“ autonomes de l'Occident*, în vol. *Études byzantines*, I, p. 218—219.

¹⁰ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 404.

¹¹ N. Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, ed. 6, Vălenii de Munte, 1926, p. 38; Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 674.

¹² N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*. Craiova, 1921, p. 154.

¹³ Ș. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988, p. 222—230.

¹⁴ G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, București, 1931, p. 35, 85.

¹⁵ Vezi demonstrația lui N. Drăganu, *România în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomastice*, București, 1933, p. 357—361.

¹⁶ Ș. Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, p. 403.

minologic prin filieră slavă, în cnezate și voievodate). Cercetările ultimei decenii nu au făcut decât să confirme acest scenariu: în Transilvania (Maramureș sau Hațeg) cnezatele de sat se reunesc în cnezate de vale sau de depresiune, care, la rîndul lor alcătuiesc un voievodat¹⁷; în Țara Românească, Litovoi, cnez în „țara cnezatului său“, ajunsese să fie la 1247 voievod asupra mai multor asemenea țări — cnezate; în Moldova, peste judeciile stăpînite de juzii-cnezi se suprapun după întemeiere moșiile boierești de danie¹⁸. Nicolae Iorga, arătînd că voievozii erau tot mai puțini decît cnezii, observă: „Unul stătea în Ardeal, altul în țara munteană de dincoace de Olt, cîtiva juzi cu putere de voievod s-au ivit în Oltenia; după ce Ardealul a intrat sub stăpînire ungurească, voievozia de acolo a scăzut și s-a păcătoșit, ajungînd pe aceeași treaptă cu cnezii sau cu judecia“¹⁹. Istoricul a văzut astfel cu claritate și involuția unui proces pe care cucerirea străină l-a tulburat și stînjenit, orientîndu-l spre localism și marginalizare.

Pentru perioada de la cumpăna mileniilor unu și doi, Iorga nu a utilizat decît rar formula de state românești sau de țări românești, deoarece ea nu se potrivea cu viziunea sa organică — unitară despre realitatea politică românească. „În timpurile cele mai vechi, românii nu făceau nici o deosebire în ceea ce privește ținuturile pe care le locuiau; pentru dînșii, tot pămîntul locuit de români se chema Țara Românească. Țara Românească era și Muntenia și Moldova și Ardealul și toate părțile care se întindeau pînă la Tisa, chiar, toate locurile unde se găseau români. N-aveau cîte un nume deosebit pentru deosebitele ținuturi pe care le locuiau și toate se pierdeau pentru dînșii în acest cuvînt mare, covîrsitor și foarte frumos de: Țara Românească“²⁰. Ideea pare descinsă, în dreaptă și nemijlocită consecință, din viziunea lui Dimitrie Cantemir: „Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Munteniască și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian, împărațul Rîmului“²¹. Impresia este că, după circa două sute de ani de la formularea acestei idei a Țării Românești generice de către Dimitrie Cantemir, Nicolae Iorga, vine s-o detalieze și s-o fundamenteze. Astfel, Cantemir se explică prin glasul lui Nicolae Iorga la începutul secolului XX. Dimitrie Cantemir leagă firesc Țara Românească de Traian și de Roma, cum s-a văzut, iar Nicolae Iorga continuă și aprofundează această generoasă idee: numele însuși de Țara Românească „nu presupune un stat, presupune amintirea unui stat; fusese odinioară aici un imperiu, *constabat imperium*“. Faptul că migratorii nu au generat state pe teritoriul românesc a făcut posibilă continuitatea de conștiință politică: „niciodată n-am avut

¹⁷ R. Popa, *Țara Maramuresului în veacul al XIV-lea*, București, 1970; idem, *La începuturile evoluției medii românești. Țara Hațegului*, București, 1988. De ex. Cuhea era centrul unui asemenea cnezat de vale cu vrea 22 de sate, cnezat pe care un document latin din 1444 îl numește districtul Cuhea.

¹⁸ Ioan A. Pop, *Statutul social-economic al cnezilor din Țările Române în secolele XIV—XV*, I, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol“, 1988, XXV/1, p. 13—25.

¹⁹ N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, p. 154.

²⁰ Idem, *Ceva despre Ardealul românesc*, București, Năsăud, 1907, p. 1.

²¹ P. Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, 1984, p. 65.

conștiința că aparținem statului străin de drept, ci aceea că aparținem și mai departe romanității, care a rămas sufletește în noi... De aici: *limba românească, român și Țara Românească*²². În ciuda țărilor românești mărunte, consemnate de străini în izvoarele lor, pentru români unitatea originară a țării lor nu se sfarmă niciodată, nici măcar după statornicirea dominației ungurești asupra Transilvaniei: „Acum, toate acele părți numite după rîuri formează pentru românii de oriunde o singură țară mare, care se numește Țara Românească; oriunde locuiesc români este pentru ei Țara Românească; în toate veștile mai vechi ale trecutului nostru nu e alt nume de țară decît un nume de acesta general, după numele neamului care locuiește acolo... Va să zică Țara Românească era și dincolo și dincoace, de Carpați; Țara Românească pornea cu cea din urmă așezare în Apus, și mergea pînă la cea mai înaintată așezare în Răsărit... Prin urmare, iată cum ardelenii s-au găsit împreună cu românii de dincoace de munte în aceeași Țară Românească”²³. Parcă spre a nu risca o înțelegere greșită sau o receptare grăbită, istoricul revine mereu, în același spirit: „Cînd în apropierea anului 1300, poate cu puțin înainte, s-a întemeiat principatul muntean de la Argeș, el s-a chemat *domnia a toată Țara Românească*. Țara Românească a avut odinioară un sens pe care foarte mulți l-au uitat și unii nu l-au înțeles niciodată; ea însemna tot pămîntul locuit etnograficește de români”²⁴. De aceea, formarea Moldovei, „a doua libertate românească”, nu reprezintă decît o desprindere — în acord cu Nicolae Iorga — din această unitate originară, mult stînjinită de dominația regatului ungar asupra Transilvaniei. Astfel, Țara Românească originară s-a împărțit, spune Iorga, în două *domnii* (de la *dominus* — tradiția împăratului roman) și, alături, o stăpînire străină²⁵. Această concepție, care vine prin Cantemir din adîncul memoriei colective românești, și-a găsit și după Iorga, prin îndemnul său și prin emulația creată de el, o dezvoltare și o legitimare științifică. Iorga afirmase că statul românesc desăvîrșit în secolul al XIV-lea e *național* și deci *modern*, în raport cu statul grec bizantin, care a urmat tradiția imperială, ori cu statele bulgar și sîrb, care s-au străduit să transfere asupra lor această tradiție. Cercetările ultimilor decenii, prin Șerban Papacostea mai ales, ducînd mai departe această idee, i-au relevat sensurile de viitor, de după veacul XIV: dacă „*domnia a toată Țara Românească*” (*dominatio totius terrae romanae*)²⁶ vine din trecutul unei Țări Românești generice, dar reale, „care apoi s-au împărțit”, cum zicea Cantemir, ea tinde să reîmplinească această idee în viitor. Țara Românească liberă de la sud de Carpați și-a asumat latent sau manifest, prin numele său, misiunea de reconstituire în viitor a unității politice a poporului al cărui nume fi

²² N. Iorga, *Români și slavi. Români și unguri. Două conferințe ale Institutului pentru studiul Europei sudorientale*, București, 1912, p. 9—10; Ș. Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, p. 414.

²³ N. Iorga, *O conferință despre viața românească a Ardealului*, în „Calendarul Ligii Culturale”, 1909, p. 40—41.

²⁴ Idem, *Români și slavi*, p. 9—10.

²⁵ S. Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, p. 413.

²⁶ N. Iorga, *Les „Romaniae” autonomes de l'Occident*, p. 221.

purta²⁷. Este una dintre cele mai tulburătoare concluzii la care a condus direcția inaugurată în spirit modern de Nicolae Iorga. Remarcăm, ducând mai departe raționamentul că, în timp ce românii își numeau sau își considerau pământul locuit de ei *Țară Românească*, în spiritul naționalității și al romanității, ungurii au numit pământul românesc „peste pădure“ (*trans silva*) și „peste munte“ (*trans alpina* = regiunile sub carpatice), în spiritul geografic al cuceritorului. „Din transilvană, cum fusese, ea [Țara Românească] a devenit transalpină, țară situată dincolo de creste, pentru cuceritor“²⁸.

Pe de altă parte, ideea lui Iorga că pentru români tot pământul locuit de ei se chema Țară Românească își găsește o confirmare documentară tocmai la cumpăna secolelor XV și XVI în Banat: în jur de 1500 în cadrul unor procese se aplică *ritus* sau *ius Volachiae*, ceea ce s-a tradus cu obiceiul ori dreptul românesc, când de fapt traducerea corectă este *obiceiul (dreptul) Țării Românești*²⁹. Este adevărat că ne situăm geografic în cele opt districte privilegiate bănățene, unde recunoașterea vechilor libertăți românești de către oficialitate, potențase o autonomie românească pronunțată.

În procesul acesta de agregare statală pe care l-a explicat atât de convingător, Nicolae Iorga mai vede încă cel puțin două implicații, anume populațiile migratoare ale stepei (unguri, pecenegi, cumani, tătari) și drumurile de negoț internațional. Marea istoric observă că, înainte ca regii maghiari să poată avea Transilvania, organizațiile românești de aici au trebuit să înfrunte sau să cadă la înțelegere cu pecenegii, lucru care arată între altele, vechimea românilor din Ardeal³⁰. Mai puternice au fost însă raporturile româno-cumane. Iorga vede chiar o continuare, într-un fel, a Hanatului cumanilor în domnia a toată Țara Românească, deoarece „peste Romaniile noastre ei [cumanii] au putut suprapune o organizație de caracter imperial, luată din estul asiatic, al monarhiei divine“³¹. În episcopul creat de regii unguri pentru cumani, care nu mai erau la 1234, răzbat de sub poajghita firavă a veneticilor români (*Walati*) cu episcopii lor ortodocși și, neapărat, cu o căpetenie politică, așa cum presupunea Iorga³², deoarece episcop fără alcătuire politico-militară nu se poate. Și tătarii, pe lângă tot răul făcut, au avut un rol pozitiv pentru români, anume au oprit elanul regalității ungare, care pretindea că lucrează în numele catolicismului și al civilizației latine a Occidentului³³.

În urmă, cu toate jafurile distrugerile și presiunile acestor barbari, cu tot zelul cucăritor al statului ungar, un mare nucleu politic românesc

²⁷ S. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, p. 145.

²⁸ Vezi, Ioan A. Pop, *Adunările cneziale din Transilvania în secolele XIV—XVI*, Cluj-Napoca, 1989, p. 128, 174 (teză de doctorat).

²⁹ N. Iorga, *Historie de Roumains et de leur civilisation*, Bucarest, 1922, p. 38.

³⁰ Idem, *Istoria românilor*, III, p. 30; Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 676.

³¹ N. Iorga, *Imperiul cumanilor și domnia lui Băsarabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în axul mediu*, în vol. N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, p. 71.

³² Idem, *Istoria românilor*, III, p. 120.

³³ Idem, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, p. 42; S. Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, p. 219.

se încheagă ireversibil sub *Băsărabă*, care „nu e un întemeietor, ci un continuator și un liberator”³⁴. În autoritatea lui se întâlnește trei elemente: a) calitățile de căpetenie ale unor țărani liberi, în a căror datină trăia, crede Nicolae Iorga; b) amintirea Împăratului trecut în legendă și în poveste, a Domnului care domnește și decît care nu poate fi putere mai mare; c) exemplul hanului cuman, stăpîn de la munte la mare³⁵. În ceea ce privește Moldova, istoricul acceptă influența modelului oferit de Basarab, dar și rolul de liant venit din Maramureșul românesc³⁶. O remarcă de profunzime ni se pare cea referitoare la Dragoș: prin alegerea acestui nobil român ca vievod în fruntea mărcii sale de graniță, spune istoricul, regele ungar recunoștea „caracterul românesc al ținutului cucerit”³⁷. Ideea că așezarea unei căpetenii românești peste românii din Moldova s-a făcut deliberat nu mai pare de loc hazardată azi, cînd s-a dovedit că, încă în vremea domniei aceluiași Ludovic I, se cereau pentru convertirea românilor la catolicism, prelați care „să știe limba acestei națiuni”³⁸. Din moment ce se credea că era bine ca oamenii bisericii să știe românește între români, este clar că acest lucru trebuia aplicat și căpeteniilor politico-militare.

În ceea ce privește factorul comercial, autorul pleacă de la ideea că „alcătuirea politică îndoită, Țara Românească și Moldova, o cereau și nevoi de viață economică universală”³⁹, anume drumurile care veneau spre Marea Neagră, spre Constantinopol, adică spre venețieni și genovezi dinspre vest, prin Ungaria și Țara Românească și dinspre nord prin Polonia și Moldova. În 1928, aprofundînd mult lucrurile, Nicolae Iorga ajunge chiar la concluzia că „drumurile de comerț sînt creatoare ale statelor românești”, pentru ca, spre sfîrșitul vieții, să atenueze mult formulările prea tranșante⁴⁰. În ciuda acestor elanuri, uneori exagerate în viltoriarea argumentației, marele istoric a deschis adevărate direcții de urmat și în studiul celor două probleme evocate mai sus. Pentru rolul migratorilor, în ciuda unor obstacole puse în calea cercetării de către ideologie înainte de 1989, investigațiile au condus la rezultate deosebite, ca, de exemplu, cele ale lui Victor Spinei⁴¹. Rolul drumurilor de comerț în geneza și evoluția statelor românești, relevat (poate prea apăsător) de Iorga, a fost subliniat și sub alte fațete de către doi dintre cei mai importanți elevi ai săi — Gh. I. Brătianu și P. P. Panaitescu — iar apoi de către

³⁴ N. Iorga, *Istoria românilor*, II, p. 156.

³⁵ *Ibidem*, p. 158; S. Ș. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 679.

³⁶ S. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 680.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ S. Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, p. 120; Ioan A. Pop, *Confesiune și națiune medievală; solidarități românești în secolele XIV—XVI*, în „Anuar — Cluj”, 1987—1988, XXVIII, p. 180.

³⁹ N. Iorga, *Trei lecții de istorie despre însemnătatea românilor în istoria universală*, Vălenii de Munte, 1912, p. 23—24.

⁴⁰ S. Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, p. 420—421.

⁴¹ V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, Bucurtști, 1982; *idem*, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X—XIII. Români și turanici*, Iași, 1985.

unul dintre cei mai importanți istorici români contemporani — Ș. Papacostea⁴².

În finalul acestor citorva reconstituiri privind urmărirea filonului unei gândiri istorice în legătură cu o temă precisă, putem afirmă că pentru Nicolae Iorga statul românesc medieval a avut încă de la început un sens generic de *Țară Românească* și un sens real care s-a subordonat celui dintii și a interferat cu el. Pentru români a contat mai ales ideea de Țara Românească, iar pentru străini s-a impus ca evidentă frângerea din punct de vedere politic a acestei unități. Impulsul intern al acestei agregări statale a fost, după Nicolae Iorga, *satul* și țărănimea liberă, apoi *Romaniile populare* și tradiția imperială romană a *imperator-ului* ca *dominus*. Acestor elemente li se adaugă, eșalonat în timp, sau concomitent, influența populațiilor barbare, rolul drumurilor comerciale internaționale și expansiunea Regatului ungar (arpadian și angevin). Construcția rezultată astfel este de o armonie tulburătoare. Dacă se elimină unele note prea personale (legate de impresii notate grăbit cîteodată), unele formulări prea categorice sau expresii cu valoare metaforică, geneza statului românesc văzută de Nicolae Iorga se înscrie pe traiectoria unui adevăr pe care cercetările ulterioare nu au făcut decît să-l confirme și aprofundeze. O singură rezervă notabilă mai persistă, anume cea legată de absența polarizării sociale, de prezența unui egalitarism țărănesc și a statului de democrație țărănească. Iorga a fost convins că țărani liberi, stăpîni ai pămîntului țării, au creat statul, că domnul era un țaran mai sfătos, care avea sfetnici în port românesc, asemănători cu bătrîinii chemați la judecățile țărănești⁴³. Descoperirea mormîntului voievodal fastuos de la Biserica Domnească din Curtea de Argeș „a sguduit” în conștiința istoricului imaginea domnului țaran, Iorga admițînd legăturile de rudenie între domnia Țării Românești și dinastiile străine, precum și existența în jurul curții domnești a unei clase stăpînitore⁴⁴. Dar părerea esențială a rămas, în sensul că domnul român, în ținută de feudal, apare ca un suveran al țaranilor, o căpetenie a țaranilor, ai căror apropiați, dacă nu erau cavaleri ca-n Occident, nu puteau fi decît țărani⁴⁵. Din acest punct de vedere descoperirile ulterioare au confirmat mai mult opiniile lui Constantin Giurescu (pe care Iorga l-a combătut constant) și P. P. Panaitescu, decît pe cele ale lui Nicolae Iorga. Acesta, influențat de concepția sămănătoristă, al cărei animator a fost și de idealurile unei democrații pe care România interbelică a promovat-o cu atîta insistență, în cadrul unor ellanuri descătuseate după Marea Unire, a proiectat

⁴² Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră de la origini pînă la cucerirea otomană*, ed. de V. Spinei, vol. II, București, 1988, p. 211—212 și 244—247; P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Age*, București, 1934; idem, *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate?*, în vol. *Interpretări românești*, București, 1947; Ș. Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV—XVI). Drum și stat*, în *Studii și materiale de istorie medie*, 1983, vol. X, p. 9—56.

⁴³ Ș. Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, p. 411—412.

⁴⁴ N. Iorga, *Noua constituție a României și noile constituții europene*, București (1922), p. 9.

⁴⁵ Ș. Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, p. 412.

tat în trecut un rol politic disproporționat pentru țărănime, minimalizînd sau negînd chiar rolul elitei feudale în formarea statului. În ciuda părerii despre această democrație rurală particularizatoare, Nicolae Iorga a realizat cea mai complexă integrare a procesului românesc de agregare statală în procesele similare europene. Răsar la fiecare pas comparații și asocieri surprinzătoare între județele române și *iudicaturae*-le din Sardinia sau *justicia* din Aragon, între Rusia Moscovită și Țara Românească, între lupta de la Posada a românilor și cea de la Sempach a elvețienilor.

Bazat pe o cunoaștere unică a istoriei universale, în cadrul căreia înțelegea să studieze trecutul românesc, pe o cultură enciclopedică, dublată de intuiția cea mai fină și de inteligența cea mai iscoditoare, Nicolae Iorga rămîne astăzi, la 50 de ani de la moarte, în centrul cercetătorii istoriografice românești. Prin valorile perene ale operei sale — cea mai bogată din cultura românească — și prin necesitatea cunoașterii și aprofundării acestei opere unice, marele învățat va rămîne, în chip tulburător și ispititor, contemporanul nostru și al urmașilor noștri, așezat sub semnul nemuririi.